

ПСИХИЧЕСКАТА ПРИНУДА ВЪРХУ ПРЕСТЪПНИЯ ДЕЕЦ КАТО ФОРМА
НА СЪУЧАСТИЕ ПО БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО*Руси Алексиев*MENTAL COERCION ON THE PERPETRATOR AS A FORM OF COMPLICITY
IN BULGARIAN CRIMINAL LAW*Rusi Alexiev*

Abstract: The article deals with the issue of complicity in the commission of a crime between a person who exercises mental coercion on another in order to motivate him/her to commit a crime, and the person in respect of whom coercion has been exercised. It provides an answer to the questions of whether it is possible for the coercive person and the coerced person to appear as co-perpetrators of a crime, in what hypotheses and how the behaviour of the coercive person should be qualified. Hypotheses have been discussed in which the coercer instigates and helps another person in committing the crime for which he/she has been coerced. The paper also provides a proposal for qualification of the coercive person's criminal activity and considers the institute of complicity through mental coercion.

A distinction has been made between cases of complicity between the coercer and the coerced on the one hand, and those in which there is mediocre perpetration on the part of the coercer on the other hand.

The article would be useful to legal practitioners in qualifying some specific hypotheses of complicity in a crime when one of the persons involved in the crime is subject to coercion.

Keywords: coercion, mental coercion, complicity, co-perpetration, aiding, abetting.

Наказателноправната проблематика, свързана с упражняването на психическа принуда, е обект на засилен научен интерес в последните години, провокиран от развитието на европейското и вътрешното законодателство в областта на правата на жертвите на престъпления. Правните аспекти на поведението на лицата, действащи в резултат на упражнената им принуда, в голяма степен са изяснени теоретично, най-вече в контекста на законодателната уредба на изключващите вината обстоятелства по чл. 16а, ал. 1 и ал. 2 от Наказателен кодекс (НК)¹.

Все още обаче остава недостатъчно изследван въпросът за наказателноправната характеристика на поведението на лицето, упражняващо психическа принуда. Един от аспектите на това поведение, който е сравнително слабо изследван в доктрината, е за значението на принудата, упражнявана от едно лице спрямо друго с цел последното да бъде противоправно мотивирано да извърши престъпление в контекста на съучастническата дейност по чл. 20 НК. Въпросът възниква в случаите, в които принудата се използва от дееца, за да мотивира пострадалия към об-

¹ Особено значим в тази насока е приносът на **Б. Велчев** със студиите „Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право“ – Съвременен право, 2015, № 2, с. 19–28 и „За престъплението по чл. 144а НК“ – Съвременен право, 2019, № 2, с. 7–21, и на **Р. Марков** с монографичните му изследвания „Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс“. София: Сиби, 2017, 167 с., и „Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право“. София: Сиела, 2019, 391 с.

щественноопасна дейност, съставомерна по българския НК.

В теорията отдавна е изяснено, че една от възможните прояви форми на подбудителството е именно принудата – физическа или психическа. Ал. Стойнов подчертава: „в случай че деянието на подбудителя разкрива признаци на самостоятелно престъпление, ще е налице идеална съвкупност между осъщественото подбудителство и това друго престъпление“². На плоскостта на изследването на наказателноправното значение на принудата това означава, че няма пречка деецът да отговаря, при условията на съвкупност, за престъпление по чл. 143 НК, ако е упражнил принуда, за да мотивира извършителя или друг съучастник да извърши престъпление, и за подбудителство към извършеното в резултат на принудата престъпление³.

Веднага следва да се посочи, че противоправното мотивиране другото да извърши престъпление е деяние, съставомерно по чл. 143 НК, не и по друг законов текст от Особената част на НК. И това е така, тъй като съпричастността към престъпно посегателство – в каквото и да било съучастническо качество – е личен акт, осъществен въз основа на протекъл сложен вътрешен психичен механизъм в съзнанието на дееца⁴. В този смисъл с принуждаването на друго лице да извърши престъпление се въздейства по отношение на свободата на волята и правото на лична свобода на при-

нудения, не и върху други категории обществени отношения⁵. Изводът е верен дори тогава, когато пострадалият (и престъпен деец по отношение на престъплението, в което е мотивиран противоправно да участва) е принуден да вземе участие в престъпление против собствеността или престъпление по служба.

Заслужава да бъде разгледан въпросът възможно ли е психическата принуда, упражнена спрямо извършителя на престъпление или друг съучастник, да обуслови отговорност на упражнялия принудата освен за престъпление по чл. 143 НК, още и за съизвършителство или помагачество към престъплението, осъществено от пострадалото (принуденото) лице. На този въпрос е посветено настоящото изследване.

Преди да бъде даден отговор на поставения въпрос, е необходимо да бъде направено важно уточнение. Съучастие между извършителя на принудата – както физическа, така и психическа – и пострадалия от това деяние (принудения) е мислимо само в хипотезата, в която упражнената принуда не изключва обществената опасност, противоправността или вината на принудения по отношение на деянието, което е принуден да извърши. Иначе казано, необходимо е принуденият да е наказателноотговорен за деянието, което е бил принуден да извърши.

Макар да не е предмет на настоящия анализ, за пълнота на изложението тук е не-

² Вж. Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015, с. 315.

На обратното мнение е Н. Долапчиев (вж. Наказателно право. Обща част (шесто издание). София, 1945, с. 416, който сочи, че: „Подбуждането може да стане с най-разнообразни средства. Законът (чл. 51) е посочил някои от тях само примерно. Заблудата и грешката, доколкото изключват умисъла (чл. 43) на подбудения, както и заплахата, доколкото изключва вината на подбудения (крайна нужда по чл. 49), не могат да бъдат годни средства за подбуждане“. Тезата на Н. Долапчиев в този смисъл обаче е формирана „...при действието на разпоредбата на чл. 46 от НЗ, разглеждаща заплахата като обстоятелство, което според него „изключва вината на подбудения“ (вж. Велчев, Б. Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право, с. 19). Съгласно ал. 1 на чл. 46 от Наказателния закон от 1896 г. не се наказва онова деяние, което е извършено от някого, за да спаси своя живот или живота на своите близки от непосредствената опасност, която произхожда от крайна нужда или заплашване или непреодолима сила, ако тая опасност не може да бъде отклонена по друг начин.

³ Такава би била хипотезата, в която едно лице упражнява психическа принуда по отношение на друго, за да го мотивира да му разкрие служебна тайна или да извърши кражба, или да се включи в престъпно сдружение. Наказателноправният отговор би бил идентичен, въпреки, и при упражнена физическа принуда.

⁴ Повече за вътрешния психичен механизъм на деянието вж. в Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 166.

⁵ Повече за обекта на принудата вж. в Марков, Р. Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс, с. 13–27, както и Марков, Р. Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право, с. 260–268.

обходимо да бъде направен кратък преглед на хипотезите, изяснени вече в теорията, в които упражнената принуда изключва наказателната отговорност на принудения. Те могат да бъдат подразделени на три групи в зависимост от основанието за изключване на отговорността.

Първо, отговорността на принудения за съставомерното поведение, което е принуден да извърши, се изключва тогава, когато деецът упражнява толкова интензивно физическо въздействие върху пострадалия (*vis absoluta*), че последният не действа въз основа на собствени решение и воля, а като оръдие на престъплението. „При упражняването на *vis absoluta* пострадалият не само не стига до крайния акт на вземането на решение за механично „бездействие“ (за неизвършването или прекратяването на „свободното действие“) или механичното „действие“, но липсват каквито и да било психически процеси, характерни за съзнателния волеви акт на деянието.“⁶ Иначе казано лицето, спрямо което се въздейства посредством принуда, не извършва деяние⁷, което да е обективно проявление на протеклия в

съзнанието му вътрешен психичен механизъм по вземане на решение за извършване на престъплението.

Второ, отговорност за принудения да извърши съставомерно по НК деяние не възниква, когато действия при условията на крайна необходимост – за да спаси държавни или обществени интереси, както и свои или на друго лице или имотни блага от непосредствена опасност, която не е могъл да избегне по друг начин, ако причинените от деянието вреди са по-малко значими от предотвратените. Тук принудата, упражнена по отношение на лицето, се явява източник на непосредствената опасност, на която принуденият отговаря при условията на чл. 13, ал. 1 от НК. Това деяние не е общественоопасно⁸.

Трето, такава отговорност за принудения не би възникнала в случаите, в които общественоопасното и наказателнопротивоправно деяние, към което извършителят му е склонен чрез принуда, не е извършено виновно по силата на изричните законови разпоредби на чл. 16а от НК⁹.

⁶ Вж. **Марков, Р.** Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право, с. 271. По-подробно за *vis absoluta* вж. пак там, с. 268–274, и **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 226–227.

⁷ Пак там, с. 270. В този смисъл вж. и **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 226.

⁸ В студията си „Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право“ **Б. Велчев** дава неоспорими примери в тази насока. Авторът сочи: „Ключово е обстоятелството дали принуденото лице има реален избор на поведение. Ако срещу него е насочено дулото на оръжие или насилието върху него ескалира до степен да застраши живота му, такъв избор реално няма. Ако банковият служител види снимката на отвлечените си близки и чуе заплахата, че отказът му да извърши превода незабавно ще доведе до смъртта им, деянието не би било общественоопасно. Той може да е увредил съзнателно финансовите интереси на банката, в която работи, но е спасил чрез това една по-висша ценност – човешкия живот.

Ако интензитетът на принудата е по-нисък и банковият служител е имал реален избор дали да извърши превода, или да изтърпи някакво насилие, или да понесе заплахата с бъдещо насилие, която след това да съобщи на органите на МВР, извършването на превода не може да се оцени предварително и еднозначно като престъпление. В тези случаи трябва да се извърши конкретна преценка за наличието на обстоятелствата по чл. 13 НК. Ако е жертван по-значим интерес, за да се предотврати леко насилие, или става дума за заплахата, реализирането на която реално е могло да бъде впоследствие осуетено от компетентните органи, няма да е налице крайна необходимост и банковият служител ще бъде съучастник на лицето, осъществило принудата“. Авторът обобщава, че: „... разпоредбата на чл. 13 НК по принцип дава възможност деянието на едно принудено лице да бъде счетено като лишено от обществена опасност, ако върху него е била упражнена принуда. Конкретните основания за това следва да бъдат преценявани във всеки отделен случай“ (вж. Цит. съч., с. 26–27).

⁹ Разпоредбата на чл. 16а от НК гласи: „Чл. 16а (нов – ДВ, бр. 84 от 2013 г.) (1) (Предишен текст на чл. 16а – ДВ, бр. 74 от 2015 г.) Не е виновно извършено деянието, което е осъществено от лице, пострадало от трафик на хора, когато е било принудено да го осъществи в пряка връзка с това му качество.

(2) (Нова – ДВ, бр. 74 от 2015 г.) Не е виновно извършено деянието, което е осъществено от непълнолетно лице, пострадало от престъпление по чл. 155, 156, 158а и чл. 188, ал. 2, или от непълнолетно лице, използвано за създаването на порнографски материал, когато е било принудено да го осъществи в пряка връзка с това му качество“.

Във всички тези случаи, дори съставомерното поведение да е осъществено от принудения в резултат на упражнената му принуда, наказателна отговорност за него не възниква, поради липса на някои от основните свойства на престъплението. Лицето, упражнило принудата спрямо него, ще отговаря както за упражнената принуда (по чл. 143 от НК), така и за извършеното престъпление – и то като едноличен извършител, действащ при условията на посредствено извършителство¹⁰, а не като съучастник с оръдието на престъплението – принуденото лице.

Извън посочените хипотези упражнената психическа принуда е възможно да обуслови ангажиране на отговорността на лицето, което я упражнява, освен за престъпление по чл. 143 от НК, още и за съучастие – и то не само като подбудител, с лицето, което е било принудено да извърши престъпление, а и във всяко друго наказателноправно приложимо съчастническо качество.

При това е възможно принудата да се осъществи с цел мотивиране на пострадалия

да се въздържа от определено действие, необходимо за предотвратяване на общественноопасните последици, с което да осъществи престъпление чрез бездействие, така и да извърши определено действие, с което да причини визираните в наказателния закон общественноопасни последици¹¹.

Принудата спрямо съучастника може да бъде осъществена както известно време преди той да пристъпи към реализация на престъплението, към което е мотивиран, така и непосредствено преди започване на изпълнителното деяние. Въпросът кога е упражнена принудата по отношение на пострадалия (и престъпен деец на последващото престъпление, към което бива противоправно мотивиран) може да се преценява предвид индивидуализацията на наказателната отговорност на упражнилия принудата, доколкото в първата от обсъжданите хипотези той е действал с предварителен умисъл по отношение на престъплението, към което мотивира принудения.

В случай че принуденото лице, предмет на престъплението по чл. 143 от НК, пристъ-

Повече за института по чл. 16а вж. в **Марков, Р.** Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право, с. 260–365; **Марков, Р.** Принудата и новият член 16а от Наказателния кодекс, с. 87–133; **Велчев, Б.** Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право – Съвременен право, 2015, № 2, с. 19–28.

¹⁰ Повече за посредственото извършителство вж. в **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 372–404 и **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 312

¹¹ Р. Марков в изследването си „Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право“ сочи: „Друга специфична особеност на съдържанието на правото на лична свобода е, че то се състои от два компонента или има два аспекта (две страни) – „позитивен“ и „негативен“.

Комплексът от законови възможности за извършването на определени действия, насочени към удовлетворяването на стоящите в основата им потребности, съставлява „позитивния“ компонент на съдържанието. „Към позитивния“ компонент следва да отнесем и още една, специфична, правна възможност, възникваща при и в момента на упражняването на принудителното въздействие. Тя произтича пряко от разпоредбата на чл. 143 НК и института на неизбежната отбрана по чл. 12 НК. Принуденото лице има правната възможност за активни действия за противодействие на принудата, включително и за нейното прекратяване като противоправно непосредствено нападение чрез действия на неизбежна отбрана.

Освен „позитивния“ компонент, правото на лична свобода включва в своето съдържание и принципната възможност за въздържане от противно на волята на неговия носител действие, което той не желае да осъществи, било защото не съответства на интереса му (не задоволява негова потребност), било поради някаква друга причина. Признатата и гарантирана от държавата възможност индивидът да не извършва действие, което не е израз на свободната му воля, представлява „негативния“ компонент на съдържанието на правото на лична свобода“ (цит. съч., с. 262–263).

Логично, упражняването на принуда по отношение на пострадалото лице (и престъпен деец по отношение на престъплението, в което е мотивиран противоправно да участва) може да засегне както „позитивния“ компонент от правото му на лична свобода – когато деецът принуждава пострадалия да бездейства, така и „негативния“ му компонент, когато деецът принуждава пострадалия към действие, което той не желае да извърши.

пи към реализиране на престъплението, към което е противоправно мотивирано, и не е налице някое обстоятелство, изключващо отговорността му сред визираните по-горе, ще възникне хипотеза на съучастие между него и лицето, което му е упражнило противоправното въздействие, а за последния – отговорност за съвкупност от престъпления.

Въпросът за наказателноправно приложимото съучастническо качество на принудения и принудилия го в извършването на вторичното престъпление е фактически – възможно е принуденият да е както извършител¹², така и подбудител или помагач в престъплението¹³, за участието в което е склонен чрез принуда; лицето, упражнило принудата, също може да вземе участие в престъплението, към което е мотивирало принудения, във всяко едно съучастническо качество¹⁴. В тези случаи поведението на лицето, упражняващо принуда, следва да се квалифицира по правилата на съвкупността от престъпления. То следва да отговаря за принуда по чл. 143 от НК с пострадал другия съучастник и за съучастие в престъплението, към което е мотивирало другия съучастник, действащ като наказателноотговорно лице.

Каква би била съвкупността от престъпления в този случай?

Въпросът не поражда трудности в хипотезата, в която принудата и съучастие в престъплението на принудения се осъществяват с едно деяние. Такава ще бъде хипотезата, в която деецът едновременно упражнява принудата спрямо друго лице – от естество, което не изключва наказателната отговорност на последното – и с това го принуждава непосред-

ствено да пристъпи към реализация на престъплението. В тази хипотеза упражняващият принудата ще отговаря за идеална съвкупност от престъпления.

Напълно възможно е, както вече се посочи, принудата да е осъществена известно време преди началото на изпълнението на престъплението, към което единият от съучастниците е противоправно мотивиран от друг от съучастниците. Такъв ще бъде случаят, в който първият престъпен деец упражни принуда спрямо втория известно време преди началото на изпълнителската дейност, за да го мотивира да набави специални технически средства или да прояви други умения, които да спомогнат двамата заедно да извършат намисленото престъпление. В тази хипотеза упражнителят принудата лице отново следва да отговаря за идеална съвкупност от престъпления, в случай че с упражнената принуда се е явило подбудител или помагач към принудения лице, и за реална съвкупност, в случай че е съизвършител към престъплението, към което мотивира принудения. Този извод се налага от естеството на престъплението „принуда“ по българския Наказателен кодекс – то е едноактно престъпление, което не създава трайно престъпно състояние.

Това са общите въпроси, които принудата към извършване на престъпление поставя във връзка с наказателноправната характеристика на деянието на упражняващия принуда.

Проблемът, на който настоящото изследване се стреми да даде разрешение, е частен спрямо този за съучастие между принудения и принудилия го в осъществяване на престъпния замисъл. Той се свежда до

¹² Такава ще е хипотезата, в която принуденият е противоправно мотивиран да извърши кражба и да предостави предмета на престъплението на принудилия го. В този случай принуденият ще отговаря като извършител на кражба, а принудилият го – като извършител на принуда по чл. 143 от НК с предмет личността на пострадалия и като подбудител към кражбата.

¹³ Такава ще е хипотезата, която принуденият е противоправно мотивиран да предостави притежаваното от него огнестрелно оръжие на друго лице, за да извърши то убийство. В този случай принуденият ще отговаря като помагач към убийството, а принудилият го – като извършител на принуда по чл. 143 от НК с предмет личността на пострадалия и като подбудител към помагача.

¹⁴ Така например, в случай че едно лице принуди друго да вземе участие в организирана престъпна група, всички членове на сдружението ще отговарят при условията на необходимо съучастие; в случай че едно лице принуди друго да му помогне да изнесе вещи от вътрешността на търговски обект, и двамата ще бъдат съизвършители на кражба; ако едно лице принуди другото да извърши длъжностно присвояване, принуденият ще е извършител на престъплението, а принудилият го – подбудител. Примерите в тази посока могат да са най-разнообразни.

отговорите на следните въпроси – възможно ли е едно-единствено деяние, изразяващо се в упражняване на психическа принуда, да обуслови отговорност за дееца и за престъпление по чл. 143 от НК, и за съучастие в престъплението, към което принуденият е мотивиран, при условията на съвкупност, и каква е рефлексията на това обстоятелство върху оценката за наказателноправно приложимото качество на упражнелия принудата.

Отговорът на първия от тези въпроси следва да е положителен.

На първо място, възможно е упражнената психическа принуда да обуслови отговорност за съвкупност между престъпление по чл. 143 от НК и *съизвършителство* в престъплението, което принуденият е противоправно мотивиран да извърши. Това е възможно в две хипотези.

Първата от тях обхваща случаите *на дваактни и съставни престъпления*, един от актовете на изпълнителното деяние на които се свежда именно до упражняване на принуда¹⁵. И при двете форми на усложнена престъпна дейност е възможно съизвършителството да се осъществи при разпределение на ролите¹⁶; съответно на това разбиране е, че е възможно единият от съизвършителите да уп-

ражнява принудата, а другият да осъществява онзи акт от изпълнителното деяние, който засяга специфичния обект на защита от наказателноправната норма, обуславящ избора на систематичното място на съответната наказателноправна норма в Особената част на НК от законодателя.

В тази хипотеза наред с принудата по чл. 143 от НК деецът ще отговаря за съизвършителство с принудения в извършване на дваактното или съставно престъпление, ако упражни принуда едновременно спрямо първата жертва, явяваща се съизвършител на престъплението, към което е мотивирана с принуда, и спрямо втората жертва, явяваща се пострадала от престъплението, извършено при условията на съизвършителство между упражняващият принуда и първата жертва. Такъв ще бъде случаят, в който упражняващият принуда (лицето А) мотивира противоправно друго лице (лицето Б) да вземе участие заедно с А в грабеж по чл. 198, ал. 1 от НК спрямо лицето В. Тук Б едновременно е пострадал от упражнената му физическа или психическа принуда от лицето А и е съизвършител заедно с А на грабеж по отношение на В. Хипотезата ще е изпълнена, както когато А и Б едновременно упражняват принуда спрямо В (Б – прину-

¹⁵ Класически примери в тази насока са изнасилването чрез употреба на принуда по чл. 152, ал. 1, т. 2 от НК и грабежът по чл. 198, ал. 1 от НК.

¹⁶ **Ал. Стойнов** изяснява, че за съизвършителство при разпределение на ролите говорим, когато всеки от съучастниците се намира на местопрестъплението и върши нещо съществено от гледна точка на конкретния замисъл на съизвършителите, съставляващо елемент от изпълнителното деяние на съответното престъпление.

Авторът сочи: „Съизвършителството в престъпление, осъществено при някоя от формите на усложнена престъпна дейност може да разкрива известни особености.

Възможно е при тези от тях, чието изпълнително деяние включва два или повече акта, всеки съизвършител да извърши само един от актовете. Но при съответната координация и при наличие на общ умисъл, те заедно ще осъществят престъплението. Така например единият от тях може само да упражнява принудата при грабежа, а другият да отнеме вещите от пострадалия.

В случай че е необходимо особено качество, за да може да се осъществи само единият от актовете при усложнена престъпна дейност, достатъчно е само един от съизвършителите да има това качество. Примерно, при изнасилване деецът трябва да е от мъжки пол, за да може да се съвкупни с пострадалата, но това качество е без значение за участието в упражняването на принудата“ (вж. Цит. съч., с. 313–314 и цитираната там съдебна практика).

В този смисъл е и константната съдебна практика (вж. напр. Решение № 53/24.11.1975 г. по н.д. № 52/1975 г., ОСНК, в което се приема, че: „За съставомерността на престъплението по чл. 152, ал. 3 НК е необходимо две или повече лица пряко да участват в принудата и съвкуплението или само в една от двете съставки на престъплението – насилието или съвкуплението, т.е. да участват най-малко двама съизвършители. Не се изисква всеки от тях да върши съвкуплението“, и решение № 360/11.06.1998 г. по н.д. № 197/1998 г., П н. о., в което се приема, че: „За съизвършителство в изнасилване е необходимо деецът да участва поне в едно от дваактното изпълнително деяние – принудата или съвкуплението“, и много други).

ден от А) и един от тях или заедно отнемат вещи от владението на В (при условията на едновременно съизвършителство), така и когато А упражнява принуда по отношение на В, а В отнема вещите, явяващи се имуществен предмет на посегателство, мотивиран към тази престъпна деятелност от А по посочения по-горе начин (съизвършителство при разпределение на ролите). Сходна е хипотезата, в която А мотивира противоправно В да вземе участие в изнасилване или друго престъпление против половата неприкосновеност, придружено с принуда, спрямо В, а в процеса на изпълнение на престъплението А участва в упражняване на принудата (самостоятелно или заедно с В), а В – в съвкуплението, блудственото или хомосексуалното действие. И в двата случая не е необходимо интензитетът на упражняваната принуда от А и В да е еднакъв – възможно е тази, упражнявана от А спрямо В, да е с по-висок интензитет в сравнение с тази, упражнявана от В спрямо В, но е възможна и обратната хипотеза.

Втората хипотеза обхваща случаите на престъпления, които *не са проявни форми на усложнена престъпна дейност*, но при които е характерно, че *деецът упражнява принуда едновременно по отношение на първия пострадад (Б) и втория пострадад (В)*, а мотивиран от упражнената му принуда, В също упражнява принуда по отношение на В. Такъв би бил примерът, в който едно лице (А) отпрати заплаха към две лица (Б и В) и по този начин принуждава В да започне да нанася удари на В, а В да търпи противоправното посегателство по отношение на личността му под угроза от по-тежко предстоящо увреждане от А, в случай че се възпротиви.

И в двете разгледани по-горе хипотези деецът (А) въздейства отрицателно, посредством употреба на принуда – физическа или психическа, върху два обекта – личността на първото противоправно мотивирано лице (Б) – пострададо от принуда, и личността на второто лице (В) – пострададо от принуда или друго по вид престъпление, като второто лице е пострададо от съвместната задружна умишлена престъпна дейност на А и В, към която В е мотивиран именно чрез принуда.

В случая не се касае за подбудителство от страна на лицето, упражняващо принуда (А) спрямо друго (В), насочена към мотивиране на В да извърши престъпление, а до съизвършителство в това престъпление, тъй като първото лице (А) взема участие в изпълнителното деяние на престъплението, към което мотивира второто (В).

Възможно е упражнената психическата принуда да обуслови отговорност за съвкупност между престъпление по чл. 143 от НК и *подбудителство* към престъплението, което принуденият е противоправно мотивиран да извърши. Това положение е безспорно установено в теорията и съдебната практика и беше илюстрирано нееднократно по-горе.

Идентично ще бъде разрешението и в случай че принудата е проявна форма на подбудителство към подбудителство или на подбудителство към помагачество. Пример, илюстриращ първата хипотеза, е този, при който едно лице (А) упражнява принуда спрямо друго (В), за да го мотивира да склони (чрез принуда или по какъвто и да било друг начин – чрез убеждаване, чрез предлагане или даване на материална облага, чрез злоупотреба с власт или използване на зависимост и прочие) трето лице (В) да извърши престъпление. Втората хипотеза ще е налице, когато А упражнява принуда спрямо В, за да подпомогне В, който вече взел решение да извърши престъпление (под въздействие на упражнена му принуда от А или без такова въздействие) в осъществяване на престъпния замисъл, например като осигури ключ от помещението при кражба, разясни навиците на жертвата при отвлечане, осигури оръжие при убийство и др. под.

Не такова ще е разрешението, в случай че чрез принудата деецът осъществява наказуемо подбуждане към престъпление или явно подбуждане по чл. 320 от НК. В този случай отговорността за упражнениия принуда ще е само за престъпление по чл. 143 от НК, доколкото подбужданото лице не взема решение да извърши престъплението, към което е мотивирано, включително чрез упражняване на принуда, поради което и не възниква съучастие между него и лицето, което го мотивира към извършване на престъпление.

Безспорен интерес представлява въпросът възможно ли е упражнената принуда да е едновременно съставомерна по чл. 143 от НК и проявна форма на *помагачество* към престъпление. Отговорът на този въпрос следва да е положителен. Както е изяснено в теорията и съдебната практика, интелектуалното помагачество се изразява в психическо въздействие, но упражнено върху лице, решило да извърши престъпление, и обикновено се изразява в даване на съвети, окуражаване, обещаване на укриване и прочие¹⁷. Това психическо въздействие може да се изрази и в упражняване на принуда. Важното в случая е, че извършителят вече е взел решение да извърши престъплението, но не поради оказаната му принуда. Последната се упражнява, за да бъде мотивиран извършителят да довърши намисленото, ако например упражняващият въздействието вижда признаци на разколебаване у извършителя.

В продължение на изложената по-горе хипотеза следва да се посочи, че правната квалификация на деянието ще е същата, ако се касае за упражняване на принуда като проявна форма на помагачество към подбудителство или на помагачество към помагачество.

Във всяка от разгледаните хипотези за упражняващия принудата възниква отговорност за идеална съвкупност от престъпления, тъй като с упражненото неблагоприятно въздействие деецът е засегнал различни категории обществени отношения, които се защитават от наказателноправни норми, уредени на различно систематично място в НК – например от съставите на принудата и грабежа. Изводът е верен, дори когато първият престъпен деец (А) упражнява принуда по отношение на втория (Б), за да упражни вторият отново принуда или да извърши друго престъпление, чийто състав поглъща този на чл. 143 от НК, по отношение на пострадалия (В), тъй като макар престъпленията да са с еднаква правна квалификация, те засягат правната сфера на различни лица.

¹⁷ Вж. Решение № 220/19.06.1990 г. по н. д. № 243/1990 г., I н. о. на ВКС. Повече за помагачеството вж. в **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 316–318.

¹⁸ В този смисъл **Ал. Стойнов** застъпва тезата, че: „Принудата по чл. 143, ал. 1 НК е резултатно престъпление. Престъпният резултат е поведението на пострадалия, който извършва, пропуска или претърпява нещо, противно на своята воля“ (вж. Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека (второ издание). София: Сиела, 2006, с. 155).

Разглежданата хипотеза обаче няма да е налице, в случай че един от съучастниците във вече довършеното престъпление упражни принуда спрямо друг от съучастниците, например, за да го мотивира да не разкрива участието му или да разделят отнетото вследствие на престъплението по начин, различен от първоначално уговорения. В този случай упражнилият принудата действително ще отговаря и за престъпление против личността на пострадалия (в случая – принуда) и за съучастие към съответното престъпление, но не и при условията на идеална съвкупност, тъй като към момента на упражняване на принудата предходното престъпление вече ще е довършено, респективно упражняването на принудата ще е израз на ново решение и ще се реализира в рамките на отделно деяние.

Във връзка с казаното по-горе възниква въпросът каква би била рефлексията върху наказателната отговорност на упражнилият принудата в случаите на самоволен отказ от довършване на престъплението или от съучастие от страна на принудения съучастник, след като вече принудата спрямо същия е била упражнена.

За да се отговори на този въпрос, следва да бъде съобразено преобладаващото становище в теорията и съдебната практика, че принудата бива довършена с предприемане на съответното поведение от страна на пострадалия, към което същият е бил противоправно мотивиран¹⁸. Така, в случай че пострадалият не последва поведението, към което е противоправно мотивиран от упражнилият принуда, принуждаващият ще отговаря за опит към престъпление по чл. 143 от НК. В случай обаче че пострадалият предприеме целеното от дееца поведение, в разглежданата хипотеза – пристъпи към осъществяване на престъплението – то принудата следва да се приеме за довършена независимо от това дали принуденият довърши изпълнението на замисленото, или последва самоволен отказ. Изводът е верен и когато принуденият е противоправно мотивиран да

осъществи наказуемо приготвяне, а не довършено престъпление.

Изложеното по-горе илюстрира разнообразието от практически хипотези, които биха могли да възникнат във връзка с принудата като проявна форма на съучастие в престъплението. Тези въпроси е необходимо да получат еднозначно разрешение в теорията и практиката, и настоящото изследване би постигнало целите си, ако инициира дискусия в тази насока.

БИБЛИОГРАФИЯ

Велчев, Б. Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право – Съвременно право, 2015, № 2. // **Velchev, B.** Prinudata kato izklyuchvashto vinata obstoyatelstvo v nakazatelno pravoto – Savremenno pravoto, 2015, № 2.

Велчев, Б. За престъплението по чл. 144а НК. – Съвременно право, 2019, № 2. // **Velchev, B.** Za prestaplenieto po chl. 144a NK. – Savremenno pravoto, 2019, № 2.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част (6-о издание). София, 1945 // **Dolapchiev, N.** Nakazatelno pravoto. Obshta chast (6-o izdanie). Sofia, 1945.

Марков, Р. Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс. София: Сиби, 2017. // **Markov, R.** Prinudata i noviyat chl. 16a ot Nakazatelniya kodeks“. Sofia: Sibi, 2017.

Марков, Р. Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право“. София: Сиела, 2019 // **Markov, R.** Izklyuchvashti vinata obstoyatelstva po balgarskoto nakazatelno pravoto“. Sofia: Siela, 2019.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015. // **Stoynov, Al.** Nakazatelno pravoto. Obshta chast. Sofia: Siela, 2015.